

РАЗРЫЎ З КАМУНІСТЫЧНЫМ МІНУЛЫМ: МЕСЦЫ ПАМЯЦІ ГОРАДА ПРАГІ

НАТАЛЛЯ ПРЫСТУПА

Анатацыя: У артыкуле прааналізаваны працэс вызвалення ад камуністычнага мінулага ў Чэшскай Рэспубліцы. Вызначаны розныя накірункі дэкамунізацыі. Разгледжаны працэсы трансфармацыі старых помнікаў і іх убудаванне ў новыя палітычныя рэаліі. Паказана рэалізацыя стратэгіі іранізіравання падчас музейфікацыі камуністычнага мінулага. Звяртаецца ўвага на неадназначнае стаўленне грамадскасці да зносу помнікаў.

Ключавыя словы: Чэшская Рэспубліка, дэкамунізацыя, месцы памяці, люстрацыя, музейфікацыя.

BREAKUP WITH THE COMMUNIST PAST: PLACES OF MEMORY OF PRAHA CITY

Abstract: The article analyzes the process of liberation from the communist past in Czech Republic and considers various aspects of decommunization. It studies the process of transformation of old monuments and their integration into the new political realities, and examines the strategy of mocking the communist past during creation of museums. The author also mentions ambiguous public attitude to the demolition of monuments.

Keywords: Czech Republic, Decommunization, Places of Memory, Lustrations, Creation of Museums.

Разрыў з камуністычным мінулым у Чэшскай Рэспубліцы праходзіў супярэчліва і выклікаў неадназначную рэакцыю ў грамадстве.

Пераадоленне спадчыны камуністычнага мінулага выявілася ў разбурэнні старых месцаў памяці і стварэнні новых. У першую чаргу гэта закранула скульптурныя помнікі, якія з'яўляюцца не толькі творамі мастацтва, але і своеасаблівымі маркерамі сацыяльнай і гістарычнай памяці. Больш за тое, менавіта скульптура часцей падвяргаецца маніпуляцыі з боку ўлады. Зразумела, што прыбіраючы помнікі з вуліц і плошчаў, улады імкнуцца зняць з іх фіксацыю ў гістарычнай памяці. Аднак поўны эффект дасягаецца часта толькі ў адносінах да новых пакаленняў.

Адным з першых помнікаў, якія падвергліся рэвізіі, стаў Нацыянальны мемарыял на Віткавым узгорку (Vítkov) з фігурай Яна Жыжкі на кані. Гэта было месца пахавання астанкаў былых прэзідэнтаў Чэхаславакіі. Новы ўрад, які прыйшоў да ўлады пасля 1989 года, вырашыў вярнуць іх прах сваякам. Аднак з перапахаваннем праху камуністычных лідараў, на думку амерыканскай даследчыцы Сінціі Пэйсіс (Cynthia Paces), пачаўся *“абсурдысцкі перыяд”* у гісторыі памятных месцаў Прагі. Так, напрыклад, Уратыслаў Чэкан (Vratislav Čekan) распрацаваў праект па пераўтварэнні Віткава ў *“цэнтр вольнага часу”* пад працоўнай назвай *“Чароўная гара”* ў стылі *“Парка Юрскага перыяду”*. Праект уключаў у сябе стварэнне спартыўных арэн, выставачных залаў, рэстаранаў і тэатральных пляцовак. І ўсё з *“выдатным відам на Прагу”* (Paces, 2009: 235). Гэта выклікала грамадскія пратэсты, і ад яго рэалізацыі адмовіліся. Паступова Віткаў усё больш падвяргаўся забыццю і разбурэнню. У пачатку 2000-х гадоў ён рэканструяваны, але, нягледзячы на намаганні, музей па-ранейшаму ўспрымаецца як *“камічныя астанкі камунізму”* (Paces, 2009: 235).

Яшчэ ў перыяд *“нармалізацыі”* ў Чэхаславакіі адбылася палітызацыя некаторых месцаў памяці. Такі лёс зазнаў помнік святога Вацлава. У 1969 годзе ўлады распарадзіліся аб ўзвядзенні агароджы вакол мемарыяла, каб прадухіліць правядзенне тут палітычных акцый. Гэтую агароджаную тэрыторыю ў народзе пазней сталі называць *“сады Штроўгала”*.¹ Спачатку гэта былі драўляныя вазоны, а ў 1979 годзе іх замянілі на бронзавы ланцуг, звёны якога былі зроблены ў форме ліпавых лісткаў.

У пачатку 2000-х гадоў у грамадстве пачалася дыскусія аб неабходнасці ліквідацыі агароджы вакол помніка святога Вацлава – *“большавіцкага заменніка калючага дроту”*, як называў яго чэшскі

¹ Любамір Штроугал (Lubomír Štrougal) – чэхаславацкі дзяржаўны і палітычны дзеяч. Старшыня ўлады ЧССР у перыяд *“нармалізацыі”*.

музыкант Яраслаў Гутка (Jaroslav Hutka) (Poláček, 2003). І толькі ў 2005 годзе ланцуг быў перарэзаны. Цікава, што ўжо ў 2013 годзе было прынята рашэнне аб аднаўленні ланцуга. Яно матывавалася неабходнасцю абароны помніка ад вандалаў.

Яшчэ адным “узрывальнікам” камуністычнага мінулага стаў скульптар Давід Чэрны (David Černý), які праславіўся тым, што ў 1991 годзе перафарбаваў у ружовы колер Сміхаўскі Танк.² З таго часу ён стаў вядомы як “Ружовы танк”. Але сёння цяжка сказаць, колькі ў гэтым “перафарбаванні” было ад распачатай дыскусіі ў грамадстве аб камуністычным мінулым, а колькі мастацкай правакацыі (Koldinská, Šedivý, 2005).

Знакавым месцам, якое сведчыць аб разрыве з камуністычным мінулым, з’яўляецца Помнік ахвярам камунізму (аўтар – Олбрам Зоўбек (Olbram Zoubek)). Ён уяўляе сабой велізарную лесвіцу, на якой знаходзяцца скульптуры: першая з іх – гэта “цэлая” фігура мужчыны, а кожная наступная “губляе” асобныя часткі цела. У ніжняй частцы помніка прыводзіцца колькасць людзей, якія пацярпелі ад рэпрэсій. Адкрыццё помніка выклікала палеміку ў чэшскім грамадстве (з боку феміністак, цэнтрыстаў і гэтак далей). Ён неаднаразова падвяргаўся нападкам (абкручвалі фігуры чырвонымі паясамі з абразлівымі надпісамі; ўзрывалі і гэтак далей).

У працэсе канструявання памяці аб камуністычным мінулым асаблівае значэнне адводзіцца музеям. У Празе Музей камунізму быў адкрыты ў 2001 годзе. Аўтарам канцэпцыі экспазіцыі стаў Ян Каплан (Jan Kaplan). Ён прадставіў камунізм праз трыяду “*мара, рэчаіснасць і кашмар*”. Гэта выявілася ў дэманстрацыі ўтапічнасці камуністычных ідэй, жыцця пры камуністах (доўгія чэргі, непрацуючыя вулічныя тэлефонныя апараты і іншае), кашмараў дзяржаўнага кантролю (нагляд, цэнзура, пазбаўленне волі) (Krosnar, 2002). Украінская даследчыца Валянціна Хархун вылучыла наступныя рысы экспазіцыі пражскага музея:

1) два ўзроўні падачы матэрыялу: гарызантальная і вертыкальная кампазіцыя;

2) аптымістычна-патрыятычны тон;

3) іранічна-адхіленае стаўленне да камунізму;

4) выкарыстанне шаржавых элементаў, якія пераходзяць у агрэсіўную іронію, арыентаваную на савецкія сімвалы (Хархун, 2012: 122).

Іншы прыклад – ядзерны бункер. Падчас экскурсіі адбываецца азнаямленне з экспазіцыямі пра жыццё пры камуністах. У бункеры выкарыстоўваюцца некаторыя прыёмы музейнай камунікацыі: курсы выкарыстання процівагаза, прымерка ваенных касцюмаў і гэтак далей

² Ён быў устаноўлены на плошчы Сміхаў у ліпені 1945 года ў якасці сімвала вызвалення Прагі войскамі Чырвонай Арміі.

(Хархун, 2012: 123). Выбар такой стратэгіі – стварэнне “атракцыёнаў” – абумоўлены, на думку расійскага даследчыка Цімафеева, імкненнем “прадаць” экзотыку жыцця ў перыяд “рэальнага сацыялізму” заходнім турыстам і новым пакаленням, што выраслі ў посткамуністычны час (Тимофеев, 2012: 102).

Дэкамунізацыя па-ранейшаму актуальна для чэшскага грамадства. Доказам з’яўляецца дыскусія вакол гасцініцы Прага (помніка архітэктуры 1970–1980-х гадоў). Сярод спецыялістаў няма адзінства ў ацэнцы культурнай каштоўнасці будынка. Аднаыя настойваюць на тым, што пабудова не ўпісваецца ў квартал дарагіх віл, іншыя, наадварот, звяртаюць увагу на тое, як выдатна гасцініца зліваецца з мясцовым ландшафтам. У 2013 годзе група архітэктараў, мастакоў і спецыялістаў па ахове помнікаў выступіла з ініцыятывай унесці гасцініцу ў спіс культурнай спадчыны. Яны тлумачылі гэта тым, што будынак з’яўляецца прыкладам “цякучай” архітэктуры. Апаненты ж адзначалі, што ўнутраны інтэр’ер адрозніваецца “шакуючай” безгустоўнасцю (Menzelová, 2013).

Гэта зноў узняла пытанне аб тым, а ці патрэбны грамадству такі разрыў з камуністычным мінулым. Дзеля справядлівасці варта адзначыць, што некаторыя помнікі эпохі камунізму атрымалася захаваць, нягледзячы на жаданне іх новых уласнікаў і грамадскую думку (будынак Федэральнага Сходу, гандлёвы дом “Май / Тэска” (“Maj / Tesco”).

Такім чынам, разрыў з камуністычным мінулым праходзіў даволі складана. Спецыфічныя ўспаміны пра камуністычнае мінулае выклікалі шматлікія дыскусіі ў чэшскім грамадстве. І ўсё часцей сталі гучаць галасы аб неабходнасці больш ўзважанага падыходу да месцаў памяці (і не толькі ў Празе). На першае месца вылучаецца не тое, калі быў узведзены помнік, а яго сапраўдная каштоўнасць, якая дазваляе вызначыць яго месца ў чэшскай і сусветнай культуры.

Бібліяграфія

1. Тимофеев, Михаил (2012). “Коммунизм как аттракцион: семантические игры с прошлым”, *Известия вузов. Серия “Гуманитарные науки”*, № 3 (2): 99–104.

2. Хархун, Валентина (2012). “Политика памяти о коммунизме и музейная коммуникация”, в Наталья Полтавцева (отв. ред.), *Труды Русской антропологической школы*. Москва: РГГУ: 119–126.

3. Koldinská, Marie, Šedivý, Ivan (2005). “Smíchovský tank Jsem zvláštní pomník, a já to vím”, *Dejiny a současnost*, № 1, URL (datum přístupu 09.08.2013):

<http://dejinyasoucasnost.cz/archiv/2005/1/smichovsky-tank-jsem-zvlastni-pomnik-a-ja-to-vim/>

4. Krosnar, Katka (2002). "A Tribute To Barren Shops", *Newsweek*, 02.10.2002, URL (consulted 2013-09-08): <http://www.newsweek.com/tribute-barren-shops-148005>

5. Menzelová, Kateřina (2013), "Bývalý stranický hotel Praha: Monstrum, nebo památka?", *Česká pozice. Informace pro svobodní lidi*, URL (datum přístupu 03.08.2013): <http://www.ceskapozice.cz/byznys/reality/byvaly-stranicky-hotel-praha-monstrum-nebo-pamatka?page=0,1>

6. Paces, Cynthia (2009). *Prague Panoramas. National Memory and Sacred Space in the Twentieth Century*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press. (Pitt Series in Russian and East European Studies).

7. Poláček, Tomáš (2003). Pod svatým Václavem se opět demonstrovalo. Jaroslav Hutka vyzval k hedvábné vzpouře, URL (datum přístupu 2013-09-08): <http://www.hutka.cz/new/html/retez04.html>